

Bánki Éva

Földi idő, égi idő, udvari idő

■ Van-e értelme egyáltalán a *Bibliában* életkorokról beszélni?

A pátriárkák hosszú-hosszú élete eleve reménytelenné teszi a mi fogalmaink szerinti életkor-meghatározást: hiszen hány éves is volt például Jákob, amikor feleségül vette Leát – az ő életkora hogy „viszonyul” a mi életidővel kapcsolatos fogalmainkhoz?

Az *Újszövetségben* már senki sem élhet háromszáz-négyszáz évet. De nehezen tudjuk az *újszövetségi* hősök életidejét a mi tapasztalatainkkal összevetni, hiszen Jézusnak nincs „serdülőkora”. Az emberi fejlődés és növekedés kategóriái nem vonatkoztathatók rá: kisgyerekeként vitába száll a bölcsekkel. Jézus „isteni” viszonyát az időhöz a középkori Mária-képek is kifejezik: egy hús-vér kamaszlány karján egy öregesen elmélyült („bölc”) arcú csecsemő piheg – vagy éppenséggel könyvet, kéziratkerceset tart a kezében. A csecsemő Jézus a történelmi időben él ugyan, de a fejlődés és a növekedés törvényei őt nem érintik. Egyszerre él az időn kívül és belül.

Kisfiúként kioktatja a bölcseket. Magáról „völégényként” vagy „fiúként” beszél, de ezek nem feleltethetők meg egyetlen földi életszakasznak sem. Évei alapján meglett férfi, de a kánai menyegzőre az édesanyjával érkezik.

Van-e valami lehetetlen az Úr számára? (1Móz 18,14)¹

Isten közelsége zárójelbe teszi a földi időt: idős asszonyok fogannak, öreg próféták hadseregeket vezetnek. De furcsa módon a *Biblia* szereplői mindvégig tudatában vannak a földi időnek, az emberi test véges lehetőségeinek. Sára felkacag, mikor meghallja, hogy egy esztendő múlva fia születik. „Ábrahám és Sára élemedett korú öregek voltak, és Sáránál már megszűnt a női életfolyamat.” (1Móz 18,11) A nevetés a földi és az isteni idő abszurd összeegyeztethetlenségét, feloldhatatlan ellentétét jelzi.

A látogatás Ábrahámnál egyszerre idilli és félelmetes. Már-már komikus, ahogy az öreg Ábrahám térül-fordul, („kiszalad a csordához”), és szinte túlzó, ahogy magát nem kímélve, a lelkiismeretes házigazda buzgalmával

próbálja pihenésre bírni az utazókat. A nagy igyekezetet aztán a „kedves vendég” azzal hálálja meg, hogy leleplezi a sátor bejáratánál hallgatkozó háziasszonyt – mintegy „belelát a gondolataiba”, hiszen Sára csak „magában nevet”.

Sára leleplezését, az Ábrahámnak tett, újból megerősített ígéretet rögtön követi Szodoma elpusztítása. „Mivel Sodoma és Gomora kiáltása megsokasodott, és mivel bűnük fölöttébb súlyossá vált, lemegyek, és megnézem, hogy vajon teljesen a hozzám felhatott kiáltás szerint cselekedtek-e, vagy sem.” (1Móz 18,20–21)

És az élet ígértét azonnal követi a halál ígérete.

Ábrahám és az Úr párbeszéde mintha megismételné a „vendég” és Sára beszélgetésének dramaturgiáját. Kedélyes huzakodással kezdődik, mígnem Ábrahám rájön, az Úr igazságos, és már réges-rég eldöntött mindent.

Bár Isten aggokat is felruházhat az ifjúság erejével és lendületével, azért a kamaszkor (a próbatételek ideje) kitüntetett időszak a bibliai hősök fejlődésében is. Annak ellenére, hogy a *Biblia* nem ismer kalandvágyból a nagyvilágban kóborló hősöket. Ám mindig a fiatalok azok, akik Jákob módjára a pusztában bolyonganak, József módjára helytállnak az idegen udvarokban, vagy tékozló fiú módjára belevesznek a nagyvilágba.

Most két fiatal, idegenben élő álomfejtő, József és Dániel tevékenységét vesszük szemügyre.

Ők elég sokáig élnek, de a *Szentírás* soha nem állítja őket elének unokáik, dédunokáik körében élő pátriárkáként. Tetteik alapján végig fiatalok vagy középkorúak, mintha rájuk nem vonatkozhatna az, ami számos hősré, hogy „éveik betelnek”. József és Dániel története – az idegenben helytálló, ott bámulatos karriert építő, de saját gyökereiről meg nem feledkező ifjúé – mindennél alkalmasabb, hogy Northrop Frye példáját követve önálló irodalmi elbeszéléseként olvassuk.² Ezzel mindenesetre nem vagyunk egyedül. Nem véletlen, hogy a bibliai József, az *Ószövetség* egyik különleges „karrieristája” ihlette a XX. század egyik nagyregényét.

Az idegenben boldoguló, ott különleges próbatételeket kiálló bibliai hősök története amúgy nem teljesen illik a folklórból is ismerős mitikus sémába. Se József, se Dániel nem „vitézként” nyerik el az idegenek jóindulatát és elismerését. Nem mentenek meg hercegnőket, nem vezetnek hadseregeket, nem foglalnak vissza országokat, nem küzdenek meg szörnyekkel: ők az idő titkait tárják fel.

Egyikük tevékenysége sem nevezhető bibliai értelem-ben hagyományos próféciának. Se Dániel, se József nem a kiválasztott nép és az Úr között közvetít, az ő próféciáik, álomfejtéseik az egyetemes jövőt, az Izraelt körülvevő nagyhatalmak sorsát érintik. József második álomfejtése, vagy inkább „tanítása” épp a banalitása miatt különleges: a „bő” esztendő feleslegét félre kell tenni a „szűk” esztendőkre. Semmi titokban támadó hatalom, semmi féle különleges csodafegyver. József álomfejtése szerint a politikai-gazdasági siker mindenkor az *előre-látás* (sic!) racionális tervezés, gazdálkodás, takarékoság függvénye. Mintha a nagyszüleinket hallanánk.

József sikeres pénzügyminiszteri, gazdasági ténykedése, ennek a „sikernek” a szakrális megalapozottsága a *Biblia* egyik érdekes vonulatára hívja fel a figyelmet. A földi értelemben nincstelen és hajléktalan Jézus is sokszor beszél példabeszédeiben „jó gazdáról”, helyes és helytelen befektetésekről, pénzzel való bánásról. A mózesi törvények egy részét („szombatév” stb.) olvashatjuk a fenntartható fejlődést megalapozó környezetvédelmi szabályoknak is. Mindezek tanúsága alapján a ráció és a célelvőség transzcendens megalapozású, szakrálisan igazolt, a Gondviseléssel teljesen összhangban álló fogalmak. Isten maga az Értelme. Ennek fényében az *előre-látás* legbanálisabb formáit – sziklára épített ház, tartalék-olaj a lámpásokba, gabonarakárak megszervezése – sem tarthatjuk Isten akaratával ellentétesnek.

Mintha a *Szentírás* nem tenne *érdemi* különbséget racionális tervezés és profetikus éleslátás között – mind a kettő *isteni* adomány.

Dániel *előre-látása* sokkal különlegesebb. Mint a *Biblia* valamennyi olvasója, mi is roppant kíváncsiak volnánk a Nebukadneccar uralmát követő birodalmak pontos felsorolására, azaz a „jövőre” (hiszen egyes-egyedül az Úr *szabja meg a különböző időket és alkalmakat* (Dán 2,21), de épp ez az, amit a szentírás szöveg nem tár elénk egyértelműen és világosan. (A „négy fenevad” jelentése nem fejthető meg magából a szövegből.) Csak egyetlen dologban lehetünk teljes egészében biztosak: Nebukadneccar után új és új nagyhatalmak jönnek.

Itt nem is feltétlenül vagy nem csak maga a megfejtés csodás, hanem az álomfejtés körülményei. A fogoly Dá-

niel ugyanazt az álmod látja, mint Nebukadneccar király. (Ez majdnem olyan csodás, mint mikor Ábrahám „látogatója” észreveszi, hogy Sára hangtalanul nevet a sátorban.) Ám ebből az álomfejtéséből az is következik, hogy a jövő mindannyiunk tudatalattijában ott rejtőzik.

Dániel könyve egyike a legtöbbet kritizált és kutatott bibliai könyveknek. A próféta utalásai a történelemtudomány segítségével könnyen adathozhatóak, ráadásul az ő „apokaliptikus forgatókönyve” a mi még be nem teljesült időnkre is vonatkozik. Engem az évek számolásánál,³ a dánieli apokaliptikus menetrendnél jobban érdekel a nagypolitika, az udvar mint sajtóságos létforma, tér- és időélmény.

Az „udvar” a világosság, a rend, a civilizáció jelképe a középkori lovagi irodalomban. Van jellegzetes „udvari idő” is a trubadúrlírában, ez pedig az újrakezdés emblematikus évszaka, az „új idő”, a tavasz, melyhez a költők a spirituális reménység, az intellektuális kifinomultság és egy fennkölt érzelmi állapot, az „udvari szerelem” értékeit is társították.⁴

Érdekes összehasonlítani ezzel az Ó- és Újszövetség udvar-ábrázolásait! Fejetlenség, rendetlenség, zűrzavar, érzékiesség, kapkodás, esztelenség; az udvar közepén egy zsarnoki vagy infantilis, könnyen befolyásolható – tulajdonképp, mint *Eszter könyvében* láthatjuk, akárki által befolyásolható – királlyal.⁵

A legtöbb földi uralkodó a *Bibliában* önkényúr vagy futóbolond.

És *semmilyen* udvar (még Dávidé sem, Salamoné sem) lehet elég áttekinthető, világos és racionális a bibliai értelemben vett tervezés, *előre-látás* eszményéhez képest. Ennek az udvar-ábrázolásnak megvannak a maga állandó stiláris jegyei: szaggatottság, homályosság, drámaiság, töredékesség, a korábbi folyamatos történetmondást felváltó élénk párbeszédesség és hozzá sok-sok kihagyás. A megbicsaklott, *drámai* idő szokványos (akár a népbaladákban is ismerős) eszközei. Az udvari tapasztalat, az irracionális tér- és időélmény szinte megbetegíti a „hatalmasokat”, az udvari élet résztvevőit; az örület, a depresszió és tudatzavar is legtöbbször a királyok háta mögül leselkedik (Saul, Nebukadneccar). Ám ebben a hisztérikus légkörben, ebben a hírhedten zűrzavaros és hektikus intézményben, a józan érzék és a politikai érdekeknek is ellentmondó folytonos „irányváltásokban”, a hatalom bizsergető közelében kifejlődhet egy olyan érzékenység, amelyben két ember szinte belelát egymás agytekervényeibe. Ráadásul a *Biblia* udvari történetei gyakran legalább olyan hátborzongatók, mint a kora romantikus „gótikus regények”. Kísértetek, szellemek, halottlátók,

sőt a Shakespeare-t is megihlető Saul (Macbeth) történetében felbukkan még egy boszorkány is (endori halottlátó). Mindez azt is érzékelteti, milyen démoninak látja a *Biblia* a nagypolitikát.

A „Babilon végnapjait” nyomon követő Dániel, aki számtalan királyt kiszolgál a jóstehetségével és próféciáival, egészen rejtélyes figura. Az ószövetségi hősök többségével ellentétben nincs szinte semmilyen magánélete (apja, anyja, gyereke, felesége), vagy erről alig tudunk meg bármi érdekeseget, mert mintha a „látás” teljesen kitöltené Dániel egész emberi mivoltát. Meglepően introvertált férfi, elutasítja a szobor-álmog megfejtéséért járó kormányzati posztot, a megtisztelő feladatot átengedi három társának, Hananjának, Mísáélnak és Azarjának.⁶ Ő maga csak egyetlen napig visel kormányzati tisztséget (Dán 5,29). Legtöbbször háttérbe húzódva, tanácsadói szerepkörbe húzódva figyel az „idők jeleit”.

Ideális narrátor. Szinte mindig fiatalként látjuk. Sors és felelősség nélkül. Valamiféle önként vállalt „kiskorúságban”.

A *Dániel könyve* látomások, isteni közbeavatkozással végződő csodás események és drámai kataklizmák, nem várt politikai fordulatok különös egyvelege. Az egymásra torlódó, nehezen követhető történések meglepően drámai hatást keltenek,⁷ úgy érezzük magunkat, mintha egy örült, kesze-kusza királydrámába csöppentünk volna. Fejek hullanak a porba, királyok jönnek-mennek, a kaotikus eseményeknek csak a transzcendens látomások szolgálnak értelmezési keretül.

A *Biblia* nagy álmogfejtős történetei egyébként szinte mind királyi udvarban (vagy az udvar, a „hatalom” vonzáskörzetében) játszódnak. Épp Dániel története a bizonyosság arra, hogy a Történelem ura nemcsak a kiválasztott nép mindennapjait, hanem a birodalmak és a királyok idejét is ellenőrzés alatt tartja.

Ám a történelmi és az udvari idő nem feltétlenül ugyanaz. Egy kis közösség másként él, mint a romlottságban szinte egymással vetélkedő királyi udvarok. De az *időeltolódás* (mint Sára esetében is láttuk) nem feltétlenül tragikus.

Habakuk próféta látogatását a babiloni udvarban csak a katolikus *Biblia*-változatban találjuk.

A *Szentírás* eme legfergetegesebb humorú jelenetét szó szerint idézzük:

Habakuk próféta ebben az időben élt Júdeában. Éppen megfőzte az ételt, a kenyeret beleaprította a tálba, és elindult a mezőre, hogy kivigye az aratóknak. Ekkor az Úr angyala felszólította Habakukot: „Vidd el ezt az ebédet Babelbe, Dánielnek, az oroszlánok barlangjába!”

Hieronymus Bosch : Gyönyörök kertje, triptichon részlet, 1500 k.

Habakuk azt felelte: „Uram, Bábelt sose láttam, az oroszlánok barlangjáról meg sejtellem sincs.” Erre az Úr angyala megragadta az üstökénél, s hajánál fogva elvite lelkének erejével Bábelbe, és letette a barlang mellé. Habakuk lekiáltott: „Dániel, Dániel, itt az ebéd, amelyet az Isten küldött neked.” Dániel erre felfohászzkodott: „Megemlékeztél rólam, Istenem, mert te nem hagyod el azokat, akik szeretnek.” Ezután Dániel fölkel, és megébédelt. Habakukot meg az Úr angyala azon nyomban visszavitte lakóhelyére. A hetedik napon a király elment, hogy meggyászolja Dánielt. Amikor a barlanghoz ért, benézett, s lám, Dániel ott üldögélt. Hangosan felkiáltott: „Nagy vagy, Uram, Dániel Istene, és rajtad kívül nincsen más!” Kihúzatta Dánielt, és azokat dobatta a barlangba, akik el akarták pusztítani, és ott a szeme láttára felfalták őket az oroszlánok.⁸

Miért kellett az Úrnak „üstökön ragadni” szegény Habakuk prófétát, mikor a Dániel saját szakácsát sokkal gyorsabban és kényelmesebben elragadhatta volna az oroszlánbarlangba? Rádásul, ha Isten prófétákat „ragad el”, akkor arra is képes lehet, hogy mindenféle emberi közvetítés nélkül terített asztalt varázsoljon a királyok kedvencének, a babiloni fő-fő-értelmiséginek, Dánielnek. A falusi próféta felbukkanása (fazekakkal, éthordókkal) az *Ószövetség* egyik legmulatságosabb jelene. A leghumorosabb, hogy se Dániel, sem Habakuk nem különösebben csodálkozik ezen a nem mindennapi találkozáson („Dániel, Dániel, itt az ebéd”), bár Habakuk mintha egy kicsit neheztelne, hogy ilyen kurtán-furcsán „kirángatták” megszokott tennivalóiból.

Az égből alapöttyanó falusi próféta figyelmeztetés is Dánielnek: barátkozhatsz babiloni királyokkal, de azért a „mi” fiunk vagy. (Dániel kései próféciai már nem a világbirodalmakra, hanem Izrael jövőjére és a Messiásra vonatkoznak.) És ez a humoros találkozás arra is intheti a világtörténelem és a nagypolitika legmélyebb összefüggéseivel foglalkozó Dánielt, hogy mindannyian különböző időkben élünk (nemcsak a „fenevadak”, a különféle veszett nagyhatalmak, hanem maguk a zsidók is), és csak a Szentlélek teremti meg a komikus vagy tragikus távlatot, hogy egymás világába betekinthessünk.

Isten nélkül olyanok lennénk, mint az elszigetelten élő, egymásról mit sem tudó hangyabolyok.

JEGYZETEK

- 1 Az idézetek a protestáns új fordítású, revideált Bibliából valók. (Egyetlen esetet kivéve, amit külön jelölök.)
- 2 FRYE, Northrop: *Kettős tükör. A Biblia és az irodalom*. Ford PÁSZTOR Péter, Bp., Európa, 1996
- 3 GRÜLL Tibor: *Dániel és kora = Új Exodus*, 2013, 12. sz. http://www.ujexodus.hu/tortenelem/daniel_es_kora
GRÜLL Tibor: *Dániel, Jézus és a világvége = Hetek*, 2013, 1. sz., 18. http://www.hetek.hu/hit_es_ertekek/201301/daniel_jezus_es_a_vilagvege
- 4 BÁNKI Éva: *Tér-idő motívumok és poétikai terminológia összefüggései a provanszál trubadúrköltészetben = Allegro con brio. Írások Zemplényi Ferenc hatvanadik születésnapjára*. Szerk. BÁNKI Éva, TÓTH Tünde, Bp., Palimpszeszt Kulturális Alapítvány, 2002
- 5 A magyar protestáns hagyomány udvarellenessége (ennek egyik legnevesebb képviselője Rimay János) nem feltétlenül társadalmi tapasztalatokban, hanem a Biblia udvarábrázolásában gyökerezik.
- 6 Az első magyar író, Gellért püspök főműve, a *Deliberatio supra hymnum trium puerorum (Elmélkedés a három ifjú himnuszáról, Dán 3,58-65)* ennek a három ifjúnak a himnuszát elemzi, tele (ahogy az a dánieli szöveghagyományhoz is illik) aktuálpolitikai utalásokkal.
- 7 Egy példa a kihagyásos narráció elementáris esztétikai hatására: „Akkor Bélsaccar parancsára Dánielt bíborba öltöztették, nyakára aranyláncot tettek, és kihirdették, hogy rang szerint ő a harmadik az országban. Még azon az éjszakán megölték Bélsaccart, a káldeusok királyát.” (Dán 5,29-30)
- 8 <http://szentiras.hu/SZIT/Dán8;14>